

PÉTER I. ZOLTÁN

Gyermekkorom városa: Nagyvárad az '50-es években (3.)

Részlet egy készülő szubjektív váradi korrajzból

Társadalom Óvodáskor

A gondtalan gyermekévek számomra 1955-ben értek véget. Bár már betöltöttem a hatodik életévemet, szüleim nem az iskolába, hanem az óvodába írtak be. Román óvodába, mondván: tanuljon a gyerek románul, mielőtt iskolába menne. Gyakorlatilag addig nem volt hol tanulnom románul, hiszen a családban, a barátokkal is csak magyarul beszélünk.

Egy szeptemberi reggelen anyám megfogta a kezemet és elindultunk az óvodába. Nem tudom, kettőnk közül ki izgult jobban, talán anyám, hiszen én nem is sejtettem, mi vár majd rám. A Schubert utca, az Ady tér, majd a Fő utcának az Úri utcai torkolattól kezdődő szakasza, ahol elhaladtunk, egyaránt ismerős volt számomra. Ekkor már az Úri utcát József Attiláról nevezték el, de úgy emlékszem, a sarki utcanévtáblán az szerepelt, hogy Iosif Attila.

A Fő utca egyik szakasza
az 1950-es években

PÉTER I. ZOLTÁN Podmaniczky-díjas helytörténész, újságíró (1949, Nagyvárad). 1991–2009 között a *Bihari Napló* munkatársa. A Budapesti Műszaki Egyetem műemlékvédő szakmérnöki karán tanult. 1992-től számos helytörténeti és irodalomtörténeti könyve jelent meg.

lán az szerepelt, hogy Iosif Attila. Olvasták volna az illetékesek a költőnek *A Dunánál* című versét, amelyben azt írja, hogy: „apám félig székely, / félig román, vagy tán egészen az...”? Nem hinném, meg aztán nem is sokáig viselte az utca költőnk nevét, mert a hatvanas években már Portiile de Fier, azaz Vaskapu lett.

A József Attila utca sarki háztól egészen a Moscovei utca sarkáig egy hosszú emeletes házsor húzódott. Akkor még nem tudtam, hogy a felső szinten a 3. számú magyar tannyelvű középiskola található, ahová majd én is járni fogok.

Az utóbbi utcasarkon befordultunk, hogy a színház mögötti Moscovei

utcán menjünk tovább, amíg a Barițiu utcai leágazás után, a második háznál el nem értünk az óvodához. Többablakos földszintes ház volt, széles bejárattal, tágas füves udvarral. Bementünk az első terembe, ahol egy fekete hajú, meghatározhatatlan korú óvó néni fogadott bennünket. Néhány szót váltott anyámmal, majd felém fordult, s számomra valami érthetetlen nyelven – románul – kezdett el beszélni. Hamar észrevehette, hogy nincs kivel, ezért ismét anyám felé fordult, hogy elmondja a szükséges tudnivalókat. Újabb gyermekek érkeztek szüleikkel, hogy most már velük foglalkozzon. Anyám láthatóan sírással küszködve próbált lelket önteni belém, biztatva, hogy majd megszokom az ittlétet. Azzal búcsúzott el, hogy délben értem jön.

Mikor már minden új gyermek megérkezett, az óvónő – akit úgy kellett szólítani, hogy tovarasa, azaz elvtársnő – összetartott bennünket, hosszasan beszélt hozzánk, amit nem értettem, majd vezényszóra mindenki elindult egy nagy terem felé. Én is... Hát így kezdődött az óvodai kálváriám, amely a következő év nyaráig tartott, és számomra egy örökkévalóságnak tűnt.

Az óvónő meg sem próbált bevezetni a román nyelv rejtelmébe, úgy tekintett rám, mintha ott sem lettem volna. Amikor valamilyen foglalkozást, például rajzolást tartott, nekem is a kezembe nyomott egy darab papírt és ceruzát, hogy rajzoljak, mint a többiek. De verset, mint a román gyermekeknek, nekem nem tanított meg. Beszélni csak szünetekben és szabad foglalkozások alatt a többi gyerekekkel tudtam. Magyarul. Egyébként úgy voltam ott, mint egy süketnéma. Így aztán románul sem tanultam meg egész ottlétem alatt. Egyetlen „eredménye” az óvodás évemnek az lett, hogy egy önbizalmát veszített gyermek lett belőlem, amit csak nagyon sok év elteltével sikerült kihevernem.

Már az első napokban észrevettem, hogy az épület utcai homlokzatán, a középső két ablak között egy emléktábla található. Nagybetűkkel – amelyeket már el tudtam olvasni – az szerepelt rajta, hogy Szilágyi Dezső. Otthon, érdeklődésemre apám elmondta, hogy valamikor így hívták ezt az utcát. De hogy miért lett belőle Moscovei, arról már nem szólt... Aztán egyik nap már nem láttam ott az emléktáblát, helyét bevakolták. Idővel én is elfeledtem az egykor látottakat, míg nem jóval

később, az 1989-es fordulat után olvastam Szilágyi Dezső életéről és munkásságáról. Ekkor tudtam meg azt is, mi szerepelt az emléktáblán:

*Itt állott SZILÁGYI DEZSŐ
SZÜLŐHÁZA*

*Született 1840. április elsején
Mehalt 1901. július 30-án.*

*A jogtudomány tanításában,
az igazságügy szervezésében,
a közszellem irányításában
tudásra, ékesszólásra,
és jellemre egyaránt
nagy fia emlékeztetének,
Nagyvárad városa.*

Az emléktáblát 1903. március 1-jén helyezték a falra. Szilágyi Dezső szülőházát 1902-ben bontották le, hogy helyébe kisdedóvót építsenek, ahol napjainkban is a tanítóképző gyakorlóóvodája működik.

Visszatérve az 1955. esztendőre, az első napot kivéve, később már egyedül jártam óvodába, nem úgy, mint a mai gyermekek, akiket még a negyedik osztályba is a szülők visznek gyalogosan, de legtöbbször autóval. Igaz, azt sem szabad elfeledni, hogy a mai közúti forgalmat össze sem lehet hasonlítani a hat évtizeddel ezelőttivel.

Az egykori Arta mozi

Egyedül járva alkalmam volt meg-megállni a számomra érdekesebb helyeken, mint például az Arta mozi két kirakata előtt, amelyben az éppen játszott film meg a műsoron következő filmek fényképei voltak kitéve. Talán amiatt is volt bennem a képek iránt olyan nagy kíváncsiság, mert ebben az időben még a szüleimmel mentem moziba – nagyon ritkán. Ők inkább a színházat kedvelték, ahová – anyám szerint – már karon ülő csecsemőként engem is elvittek. De ettől még jól emlékszem arra, hogy az Arta moziba zárt kapualjon keresztül kellett bemenni, majd több lépcső megtétele után juthattunk az előcsarnokba. Itt volt a pénztár is, amely előtt, ha jó filmet vetítettek, mindig hosszú sor állt. Az előcsarnokból széles lépcsőn vezetett az út a mozhelyiség irányába. A jegykezelő a lépcsőforduló előtti vaskorlát mögött állt, hogy „kezelje” a jegyeket. Majd csak a jegy elszakítását követően juthattunk, egy újabb lépcsősor megtétele után, az emeleti

*Az ötvenes évek Sztálin tere
a Transilvania mozi
bejáratával és a cukrászdával*

előcsarnokba, s innen a félhomályos moziterembe, ahol akkor még az ülőhely megkeresését segítő asszonyok is szorgoskodtak. Főleg akkor akadt munkájuk, amikor a későn jövőket elemlámpával a kezükben vezették a helyükre. Akkor is szerephez jutottak, amikor ugyanarra a helyre két személynek is szólt a jegye. Ez eléggé gyakran megtörtént. Ilyenkor az egyik nézőt egy másik szabad helyre kellett kalauzolniuk. Miután végre leültünk, jöhetett a csoda, elkezdődhetett a várva várt filmvetítés, de előtte még a híradót is meg kellett nézni, hiszen ekkor még nem létezett televízió... Alighogy véget ért a filmvetítése – sőt megesett, hogy kevéssel előtte is –, a nézők többsége felpattant és a kijárat felé tódult, emiatt csak ritkán lehetett látni a stáblistát. A kijárat ajtó a hátsó szabadterei mozira nyílt, ahol nyári estéken tartottak vetítést.

Honnan tudtam volna, hogy az Arta filmszínháznak otthont adó épület eredetileg a XIX. század utolsó évtizedében a Katolikus Kör székházának épült, majd 1914-ben kibővítették az udvari szárnyal – ennek emeleti részén volt a mozi is. E helyiség eredetileg színház-, koncert-, illetve bálteremnek készült, de már a harmincas években is tartottak benne vetítéseket.

Talán azon sem lehet ma már csodálkozni, hogy arról sem szereztem tudomást, hogy a 3-as középiskola épületeit egykoron az orsolyita rend zárdája számára építették a Szent Anna-templommal együtt.

E tanintézet Fő utcai földszintjén már jó ideje üzletek sorjáz-
tak. A József Attila utca sarki Merinos nevű szövetüzletre jól
emlékszem, állítólag itt lehetett a városban a legjobb szöve-
tet kapni. Engem nem is ez fogott meg, hanem az, ahogy az
öltönyös, elegáns kereskedő levette a polcról a kiválasztott
vég szövetet, majd lendületből a pultra csapta. Ez mintha tör-
vény lett volna náluk, de utólag visszagondolva talán csak
így sokkal könnyebb volt bánni a nehéz göngyölegekkel.

Aztán a Fő utcának ezen a szakaszán emlékszem még egy
cipőüzletre, egy szabóságra, ahol később az érettségire szánt
öltönyömet is készítették, meg egy orvosi műszereket árusító
boltra. Két másik olyan üzlethelyiség is volt itt, amelynek
érdekességét majd csak jóval később fogtam fel. Az egyik
talán egy rövidárubolt lehetett, közvetlenül a templom mel-
lett. Eredetileg itt a zárda udvarára vezető zárt kocsibejárat
volt; 1905-ben szüntették meg, amikor az épület ezen részé-
nek földszintjén öt üzlethelyiséget hoztak létre. Ekkor alakí-
tották át a zárda itteni gyalogos bejárati részét is egy kis bolt-
tá. Gyermekkoromban, de még később is, hosszú évtizedeken
át, dohánybolt működött benne. A tanintézetbe ekkor már a
színház mögötti kapukon lehetett bejutni.

Az iskolának a Fő utcai házsorával szemben, a Nagy Sándor
utca sarki ház földszintjén egy patika volt – ma is az van
ott –, a mellékutcai homlokzatára magyarul is felírták: 3-as
számú állami gyógyszerár. A sarki rész emeletére egy időre
hatalmas vörös csillagot is odabiggyesztettek, hogy ne legyen
senkinek se kétsége afelől, hová is tartozunk... E ház eredeti-
leg az Orsolya-rend számára épült 1906-ban, emiatt a régi
váradiak még ekkor is az Orsolya-szüzek palotájaként emle-
gették, de leginkább mint Szent István palotája lett ismert.
Az eredetileg túlsúfolt díszítésű, árkádos erkélysoros hom-
lokzatú épület 1944. október 13-án ismeretlen okból kiegészít-
tett. Helyreállítása nyomán jellegtelen lett. Lecsupasztották róla
a díszes erkélyeket a homlokzati stukkódíszekkel együtt. Így
láthattam már én is, természetesen, ha felnéztem az emeleti
részre, mert a figyelmemet ekkor még inkább a kirakatok
kötötték le.

Ezen az úton mentem és jöttem óvodás koromban hazafelé,
örülve annak, hogy kiszabadulhattam a számomra idegen
világból...

Sztálin téri nézelődés

Igen, ebben az időben így nevezték az
egykori Bémer teret, napjaink
Ferdinánd király terét. Mint minden-
hol ezen a vidéken, az utcák és terek
neve Nagyváradon is a pillanatnyi
politikai helyzetet tükrözte. Az erede-
ti Bémer tér az 1920-as évek elejétől
Regina Maria tér lett, majd 1940-től
ismét Bémer László püspök nevét
viselte, hogy 1944-ben a generalisszi-
musz Sztálin nevét kapja. Az 1960-as
évek derekán Republicii – azaz
Köztársaság – tér, majd 1995-től
Regele Ferdinand tér lett.

Az 1950-es esztendőkből, ahogy az
egész városban, a Sztálin téren és a
szomszédos utcákban is a szürkeség
jellemmezte a házakat. Csak helyenként
bontotta meg ezt az egyhangúságot
egy-egy sárgára festett épület. A
Moscovei és a Patrioților utca sarkán
levő emeletes Adorján-féle ingatlan,
valamint a mellette levő hasonló
nevű homlokzatán is a Komor
Marcell és Jakab Dezső által megál-
modott gazdag virágmotívumok bele-
vesztek az egyszínűségbe. Majd csak
jóval később váltak ismét láthatóvá
ezek az újraszínezett szecessziós
virágdíszek.

Nem járt jobban a közeli Sztarill-
palota sem, melynek földszintjén egy-
koron az EMKE kávéház csábította a
váradiakat. A rendszerváltás kezde-
tén a kávéházzal együtt eltűntették a
szecessziós stílusú belső stukkódíszes
dekorációt is. Hogy mi lett a kávéház
helyén az ötvenes években? Textil- és
készruháüzlet – amit a mellékelt

korabeli felvétel is igazol. A sarki bejáratot nagyméretű reklámpannó takarta el, rajta románul és magyarul is az volt olvasható, hogy készruháik részletre is kaphatók. De nem akárhogyan, hanem „pontra”. Erről sokat hallottam gyermekkoromban, de túl kicsi voltam hozzá, hogy megértsem a lényegét. Ebben segített most érdeklődésemre egykori kitűnő tanárom, Szűcs Loránd Gyula mérnök, aki jól emlékezett a pontrendszerre. Elmondása szerint ebben az üzletben is csak pontra adható ruházati cikkeket lehetett vásárolni. A pontrendszer valójában jegyrendszer volt. A családok a munkahelyen keresztül vagy a városházán kapták a „kartellákat”, melyeken ollóval kivágható szelvénykéek voltak. Ezeknek a „kartelláknak” a papír bankjegyekhez hasonlóan különböző pontértékűk volt (talán 5, 10, 25, 50, 100 pont). A rendszernek az volt az érdekessége, hogy az egyes árucikkek mellé ki volt írva a lejben kifejezett értékük és a pontértékük is. Vagyis az árat nemcsak lejben kellett kifizetni, hanem a szükséges pontértékű szelvényeket is le kellett adni. A kivágott szelvénykéket a pénztáros egy külön erre a célra készített ívre ragasztotta rá, és éppen úgy el kellett számolnia velük, mint a pénzzel. Hogy az emberek mekkora pontértékű „kartellákat” kaphattak, az függött a beosztásuktól, munkakörüktől (fizikai vagy szellemi munkás, értelmiségi, tanuló, gyerek, nyugdíjas). A hiánygazdaság körülményei között az akkori rendszer ezzel a módszerrel igyekezett szabályozni a kereslet és kínálat közötti egyensúlyt. Mert hiába volt valaki-

A szovjet emlékmű

nek sok pénze, az alapvető árucikkek megvásárlásához „pontokra” is szüksége volt.

Később képkiállításokat tartottak a fehérre meszelt falú korábbi készruháüzletben, majd visszaállították a kávéházat Astoria névvel. De ez már nem őrzött meg semmit az egykori szecessziós belső téréből. Belesimult a szocialista társadalomra jellemző – egységes vasvázás, műanyag lapos asztalokkal, székekkel ellátott, sivár jellegű – kávéházak sorába...

A készruhabolt főbejáratának két oldalán már gyermekkoromban is egy-egy márvány emléktábla volt látható. Az egyik román, a másik magyar nyelvű volt. A magyar nyelvű tábla szövege így szólt:

*Ebbe a házba járt
irni, pihenni, barátaival beszélgetni
a nagy magyar forradalmár költő:
ADY ENDRE,
a kapitalizmus és feudalizmus elleni
küzdelem harcosa és együttálló népek
testvériségének hirdetője.*

Mindkét tábla 1953-ban került a falra, a korra jellemző ideológiának megfelelő szöveggel. Ráadásul a román nyelvű változatban az szerepelt, hogy e házban 1901–1904 között dolgozott a forradalmár költő, miközben az ingatlan csak 1902 októberére készült el, az EMKE kávéházat pedig ugyanezen év december 10-én nyitották meg!

Sokkal szerencsésebb volt az egykori EMKE kávéháznál a vele szomszédos Transilvania szálloda étterme, amely-

nek kissé giccses, színes faldekorációi máig megmaradtak. Ezt csak később ismerhettem meg, gyermekként nem jártam benne a szüleimmal.

A szálloda melletti épületben volt a Transilvania mozi, ebben már kisgyermekként is megfordultam. Az egykori bankpalota udvari részének földszintjén az Apolló mozi 1912 novemberében nyitották meg. A korabeli sajtótudósítás szerint a tágas bejáratot óriási pálmák és délszaki növények díszítették, mintha valamelyik előkelő párizsi teátrum vesztibülje lett volna. Az én gyermekkoromra ebből már nem maradt semmi, a gyengén megvilágított sivár bejárat díszeként csak a falra helyezett megsárgult nagyított színészképeket lehetett megtekinteni. Úgy emlékszem, még köpöcsészék is voltak a fal mentén, mint ebben az időben a legtöbb közhivatal folyosóján. E bejárat folyosó nem az egykori bankpalota földszintjén volt, hanem a vele szomszédos emeletes házban. A folyosó mélyén nyíltak jobb felé a moziterembe vezető ajtók. Maga a moziterem hagyományosnak volt mondható, s egy tágas erkély is tartozott hozzá. A kijárat is – mint minden moziban – más irányba vezetett, az akkori Breiner Béla (mai Ady Endre) utca felé, az itteni emeletes bérház alatt. Hogy miket vetítettek itt gyermekkoromban? Ki tudná ma már ezt megmondani? De a *Fanfan la Tulipe* Gérard Philipe főszereplésével megmaradt az emlékezetemben.

A térnek ezen az oldalán levő többi létesítményből csak a mozi bejáratával szomszédos cukrászdára emlékszem. Talán Berecz-féle cukrászdanak nevezték a bérlője – vagy még a tulajdonosa – neve után. Nagyon finom gesztenyepürét lehetett itt enni. A sütemények is jók voltak, de számomra a csúcsot a gesztenyepüré jelentette. Bármit is rendeltél, adtak hozzá egy pohár vizet is. Váradi csapvizet, amely akkor még nagyon jó minőségű víz volt.

A tér közepén, akárcsak Újváros főterén, az elesett szovjet katonák emlékére obeliszket állítottak még 1944-ben. Hogy mi volt a két emlékmű között a különbség, nem tudom. A Sztálin térit talán csak a 2. ukrán front katonáinak emlékére emelték. Az obeliszk négy oldalán levő nagyméretű fekete labrador gránit lapokra vésték fel cirill betűkkel az elesett szovjet katonák nevét. Majd csak a rendszerváltás után – amikor mindkét emlékművet lebontották – tudtam meg

Méder Árpád köztiszteltetben álló geológus barátomtól, hogy e lapok a Fő utca 13. szám alatti emeletes házból származtak, ahol a XX. század második évtizedétől Weiszlovits Lajos temetkezési vállalata működött.

A tér jobb oldalán levő ház földszintjén is üzletek voltak. Ezekből csak egyre emlékszem. Azt ma sem tudom, hogy mit árultak benne, de kisfiúként megragadta a figyelmemet és sokáig nézegettem Houfnagel ma már jól ismert metszetének nagyméretű színezett másolatát, amely magasan volt felfüggesztve az üzlet falára.

Aztán ott volt a Poynár-ház; földszintjén az Eminescuról elnevezett könyvüzlet csak később vált kedvencemmé.

A Rimanóczy utca az idősebb jeles építészünk halála évétől, 1908-tól 1958-ig az ő nevét viselte. Csak ekkor

változtatták át Iosif Vulcanra. Ennek az utcának a sarkán volt az a szállodaépület, amelyet a régi váradiaak akkor is, most is Rimanóczy szállodaként emlegetnek, pedig a szállodát már rég bezárták. Én is így hallottam gyermekként, s nem mint Crișul Repede, azaz Sebes-Körös szálloda... Ebben az időben a földszintjén, az egykori Royal kávéház helyén már a Szedosz vendéglő volt. E név talán a Szervezett Dolgozók Szövetkezetének a rövidítése lehet. A vendéglő belső dekorációja szerencsésen megmaradt, s így még őrizhette az egykori Royal emlékét. Az ötvenes években még jókat lehetett itt vacsorázni, cigányzenekar mellett, mintha itt megállt volna az idő. Csak a vendégek cserélődtek ki, ők már nem a régi kávéházak törzsvendégei voltak...

Illik néhány szót ejteni a tér emblemikus épületéről, a színházról is. Be kell vallanom, gyermekként az épület külseje nemigen kötötte le a figyelmemet. Annál inkább az, amit benne játszottak. Leginkább operettet néztünk. A *Csárdáskirálynőre* biztosan emlékszem. Ilyenkor idejében kellett jegyet venni, mert zenés darabok mindig telt házzal mentek.

*A kétnyelvű feliratú
színház, címerrel
a timpanon mezejében*

Próza darabot kevesebbet láttam, nem mintha a szüleimet csak a zenés darabok érdekelték volna, de ebben az időben a repertoárt a proletkultos művelődéspolitikai kötelező előadásai uralták. Szovjet darabok katonákkal, partizánokkal. Mellettük színre kerültek a kollektív gazdaságot dicsőítő román színdarabok is. Az utóbbiak mellé felsorakozott a helyi munkáskáder színingazgató *Kézfogó* című darabja. De ez a korszak is elmúlt, a hatvanas évek végén már középiskolás bérletesként egészen más, értékes darabokat láthattam itt, kitűnő rendezésben és kiváló művészekkel. Ekkor már túlléptünk az ötvenes években, ez egy másik korszak volt, de még előttünk voltak a nyolcvanas évek megpróbáltatásai...